CULTURA RECUNOAŞTERII
ŞI ORIZONTURILE ADEVĂRULUI

Prof. univ. dr. Anton CARPINSCHI
Universitatea „Al. I. Cuza”, Iaşi

Centrat pe dinamica relaţiilor dintre *adevăr şi recunoaştere*, acest studiu avansează următorul set de ipoteze: 1) între „esenţa adevărului”, ca revelaţie şi experienţă referenţială, instanţă cognitivă şi morală supremă şi diferitele întruchipări ale adevărurilor parţiale, provizorii şi relative există *un spaţiu operaţional de gândire şi acţiune propice adevărurilor*, denumite de noi *comprehensive*; 2) în aspiraţia permanentă de depăşire a adevărurilor parţiale şi apropiere asimptotică de „esenţa adevărului”, adevărul comprehensiv este acea *stare de veghe a conştiinţei de sine* pândită de *nelinişti* şi *îndoială*, care, prin căutările *credinţei* şi *raţiunii*, devine capabilă de *recunoaştere*; 3) adevărul comprehensiv este, din punct de vedere *extensional*, o recunoaştere în plan informaţional-cognitiv, iar din punct de vedere *intensional*, recunoaştere în plan axiologic şi moral; 4) dacă prin comprehensiune recunoaştem ceva sau pe celălalt, atunci *comprehensiunea şi recunoaşterea interacţionează,* iar drumul spre o *cultură a recunoaşterii* se poate realiza prin *trăirea adevărului comprehensiv ca adevăr-recunoaştere* orientat spre înţelegere şi comunicare; 5) drumul spre o cultură a recunoaşterii, adevărată provocare pentru fiecare dintre noi, presupune proiectarea şi implementarea unui model uman. Modelul antropologic propus în această lucrare porneşte de la *dinamica ipostazelor umanului*. Conform acestui model*, natura umană, ca esenţă naturală a ceea ce este omenesc şi condiţia umană a împlinirii morale şi spirituale, se întâlnesc în esenţa umană sintetizată prin* ceea ce Sfântul Părinte Ioan Paul al II-lea denumea *persoana în act*[1]. Modelând omul real, failibil şi creativ, prin dinamica ipostazelor sale, configurăm un adevăr comprehensiv privind fiinţa umană, adevăr pe care se întemeiază o cultură a recunoaşterii. De altfel, ideea centrală a demersului nostru este aceea că între *recunoaştere şi comprehensiune există o legătură profundă, organică pentru adevărul comprehensiv ce stă la baza culturii recunoaşterii*.

Argumentarea acestor ipoteze se structurează în prezentul studiu astfel: I) Orizonturile adevărului şi nevoia de comprehensiune; II) Adevărul

[1] Karol WOJTYŁA, *The Acting Person*, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht 1980; de asemenea, versiunea franceză: *Personne et acte*, Éditions du Centurion, Paris 1983; lucrarea originală în limba polonă a apărut cu titlul *Osoba i czyn*.

comprehensiv ca adevăr-recunoaştere; III) Omul failibil, ipostazele umanului şi adevărul comprehensiv; IV) Comprehensiune şi adevăr: spre o cultură a recunoaşterii. Aceasta înseamnă că, după ce vom urmări succint „meandrele adevărului” în teoria cunoaşterii şi hermeneutică, vom reconstrui, prin interacţiunile ce stabilesc între nelinişte, îndoială, credinţă şi raţiune acea stare a conştiinţei de sine care, prin înţelegerea şi recunoaşterea celuilalt sau a ceva şi prin orientarea spre comunicare şi comuniune, capătă denumirea de *adevăr comprehensiv*. Vom elabora, apoi, pornind de la ipostazele umanului, un model antropologic ce defineşte *omul failibil*, autor al adevărului comprehensiv orientat spre cultura recunoaşterii. Aceasta, deoarece omul infailibil, ferit de nelinişti şi îndoieli, trăind numai în revelaţie şi adevăr absolut, este un ideal-tip. Omul failibil este, de fapt, fiinţa concretă ce are nevoie de comprehensiune şi recunoaştere şi este, la rândul său, capabilă de acestea după îndelungi căutări. Omul failibil este acela care, prin trăirea adevărurilor comprehensive, îşi antrenează capacitatea de a recunoaşte, de a recunoaşte, în primul rând, propria failibilitate, aspirând, astfel, spre o cultură a recunoaşterii.

1. Orizonturile adevărului şi nevoia de comprehensiune

Cercetările din logică şi epistemologie au contribuit la acumularea unei bogate problematici a adevărului, din care nu lipsesc o serie de aspecte importante: natura, criteriile, dimensiunile, felurile adevărului etc. Corespondenţa cu realitatea, verificarea coerenţei argumentării, obţinerea succesului au deschis orizonturi de expresie, întemeind totodată criterii de legitimare a adevărului. Nu întâmplător, se vorbeşte, în acest sens, despre adevărul-corespondenţă, adevărul-coerenţă, adevărul-utilitate. Experienţa, credinţa, raţiunea au devenit, fiecare în parte, surse şi căi ale adevărului. În acelaşi timp, adevărul a căpătat forme diferite: *a priori* şi *a posteriori*, analitic şi sintetic, absolut şi relativ, abstract şi concret, teoretic şi empiric, formal şi experimental, iar în funcţie de registrul existenţial, el se manifestă ca factual, logic, matematic, ştiinţific, artistic, filozofic, religios.

O direcţie fecundă în cercetarea adevărului a furnizat-o teoria semantică a adevărului, elaborată de Alfred Tarski, mai precis, metoda sa de formalizare sistematică a relaţiilor dintre expresii şi obiectele pe care acestea le desemnează. Prin înţelegerea consecinţei logice ca o transmitere a adevărului şi reabilitarea noţiunii de adevăr prin corespondenţă, Tarski a introdus un spirit realist în domeniul logicii, pândit adesea, ca urmare a exceselor coerentismului, de un formalism steril. Pe drumul deschis de Tarski, Hans Herzberger a dezvăluit aspectul semantic al dimensiunilor alethice, elucidând supoziţiile de sens ce însoţesc faptul corespondenţei şi

care fac din aceasta o realitate posibilă. Astfel, a fost introdusă competenţa semantică, *adevărul însemnând: corespondenţă + competenţă semantică*. Distincţia din interiorul semanticii dintre teoria sensului şi teoria referinţei a permis cercetarea dimensiunilor referenţiale ale adevărului. Însăşi ideea de corespondenţă se instituie ca o dimensiune referenţială a adevărului, comportând grade diferite. Mergând pe acest drum, Petre Botezatu a arătat că cele patru dimensiuni alethice – *corespondenţa, reprezentarea, referinţa şi informaţia* – necesită un procedeu de evaluare ce conduce, finalmente, spre o definiţie sintetică a adevărului ca „evaluare a gradului de corespondenţă dintre mulţimea constructelor şi mulţimea obiectelor, corespondenţă dotată cu capacitate reprezentativă, cu forţă referenţială şi cu transport de informaţie”[2]. Integrarea într-un sistem conceptual a dimensiunilor semantice ale adevărului a dat posibilitatea re-evaluării teoriei adevărului-corespondenţă, în climatul epistemologic al complementarităţii teoriilor corespondenţei, coerenţei şi utilităţii.

Varietatea şi incompletitudinea perspectivelor cercetării adevărului ne-a readus, prin raportare la problematica hermeneuticii, explicitării şi interpretării, la mai vechea idee a „cercului comprehensiunii”, deosebit de importantă în metodologia argumentării în filozofie şi ştiinţele socio-umane. După cum s-a spus, circularitatea comprehensiunii trimite la om şi la totalitatea formelor fiinţării sale. Comprehensiunea a deschis gnoseologia, nu numai spre universul hermeneutic, ci şi spre fenomenologie şi ontologie. Iniţiată în registrul gnoseologismului modern post-kantian al emancipării ştiinţelor socio-umane, „comprehensiunea comprehensiunii” a evoluat prin „hermeneutica universală”, sau ştiinţa despre comprehensiune a lui Schleiermacher, hermeneutica istorică a lui Dilthey, sociologia comprehensivă a lui M. Weber şi, ulterior, prin deschiderea spre fenomenologie şi ontologie a hermeneuticii la Heidegger, Ricoeur sau Gadamer, spre o comprehensiune văzută ca mediu universal uman şi, în primul rând, mediul uman al „producţiei operelor”, structură a modului de a fi uman, şi nu doar cuprindere a acestuia.

În contextul acestor achiziţii ale teoriei cunoaşterii în conivenţă cu hermeneutica, fenomenologia şi ontologia, ne-am propus, plecând de la setul de ipoteze avansat, schiţarea unei *teorii a culturii recunoaşterii, întemeiată pe adevărul comprehensiv conceput ca adevăr-recunoaştere exersat de omul failibil*. Este ştiut că în cunoaşterea socio-umană a modernităţii târzii şi-au făcut loc tot mai mult exegezele hermeneutice, demersurile relativist-contextualiste, epistemologia sistemistă a complexităţii. Într-o

---

[2] Petre BOTEZATU, „Dimensiunile adevărului”, în IDEM, ed., *Adevăruri despre adevăr*, Editura Junimea, Iaşi 1981, 47.

atmosferă intelectuală antipozitivistă, câştigă teren abordările de factură comprehensivă[3]. În opinia noastră, eterogenitatea faptelor socio-umane purtătoare de sens, interdependenţa obiectului şi subiectului cunoaşterii şi acţiunii, cunoaşterea prin intuiţie sintetică şi experienţă trăită, atitudinea empatică şi responsabilizarea subiectului, sensibilizarea faţă de contextele ecologice, istorice şi multiculturale, analiza contradicţiilor şi asumarea paradoxurilor complexităţii socio-umane, preeminenţa analizelor calitative fac din paradigma comprehensivă, cu atât mai mult în epoca provocărilor postmoderne, un model analitic adecvat, caracterizat printr-un stil de gândire nuanţat, atent la consecinţele şi derapajele hiper-raţionalismului, determinismului sau istoricismului.

Generat prin căutările credinţei şi raţiunii pândite permanent de nelinişti şi îndoială, *adevărul comprehensiv coagulează conştiinţa de sine, încrederea în propria persoană şi confirmarea acesteia prin recunoaştere şi comunicare cu ceilalţi*. Dezvoltat în orizontul autoconştiinţei personale, drumul spre adevărul recunoaşterii de sine şi de celălalt presupune întâlnirea permanentă a credinţei şi raţiunii, căci – ne întâmpină din primele rânduri enciclica *Fides et ratio* –

> credinţa şi raţiunea sunt ca două aripi cu care spiritul uman se înalţă spre contemplarea adevărului. Dumnezeu este cel care a pus în inima omului dorinţa de a cunoaşte adevărul şi, în definitiv, de a-l cunoaşte pe el, pentru ca, cunoscându-l şi iubindu-l, să poate ajunge la adevărul întreg despre sine însuşi[4].

Drumul adevărului spre adevărul întreg despre sine însuşi este, în fond, drumul prin credinţă şi raţiune al adevărului comprehensiv trăit prin conştiinţa de sine, prin „mărturia adevărului filozofic” şi „memoria adevărului teologic”[5] ce se împletesc permanent.

Într-unul dintre aforismele sale, Lucian Blaga afirma că filozofia este bemolul vieţii, pentru că adânceşte tonul acesteia cu un semiton, transpunându-ne, astfel, într-un registru mai grav. Preluând o parafrază avansată de noi într-o altă lucrare[6], am putea afirma următoarele: *conştiinţa filozofică* este,

---

[3] John R. SEARLE, *Realitatea ca proiect social*, Polirom, Iaşi 2000; Gary KING – Robert KEOHANE – Sidney VERBA, *Fundamentele cercetării sociale*, Polirom, Iaşi 2000; Alex MUCCHIELLI, ed., *Dicţionar al metodelor calitative în ştiinţele umane şi sociale*, Polirom, Iaşi 2002; Ronald F. KING, *Strategia cercetării. Treisprezece cursuri despre elementele ştiinţelor sociale*, Polirom, Iaşi 2005.

[4] IOAN PAUL AL II-LEA, Scrisoarea enciclică *Fides et ratio* (14.09.1998), Editura Presa Bună, Iaşi 1999, 3.

[5] Wilhelm DANCĂ, *Fascinaţia adevărului. De la Toma de Aquino la Anton Durcovici*, Editura Sapientia, Iaşi 2005.

[6] Anton CARPINSCHI, „Nevoia de filozofie politică în lumea de astăzi”, *Dialog teologic* 13 (2004) 19-30.

la rându-i, „bemolul filozofiei", deoarece, în complexa ei calitate psiho-spirituală, se manifestă printr-o stare de maximă luciditate faţă de rostul diverselor demersuri ale filozofiei. Conştiinţa filozofică este, „atunci când ia fiinţă şi acolo unde se împlineşte, un produs de supremă veghe a omului,… un «ceva» ce rămâne în permanenţă de făcut, iar câtuşi de puţin un ce încheiat şi dat o dată pentru totdeauna, ca un pretins «canon», ce ar trebui doar să ia act de sine"[7]. Formă a conştiinţei de sine, conştiinţa filozofică este încercarea omului ca fiinţă raţională de a deveni, prin sine, mai înţelept şi comprehensiv. Ceea ce ne propunem aici este să corelăm *conştiinţa filozofică* şi *comprehensiunea*. Act personal de trăire raţională şi înţelegere a celuilalt, conştiinţa filozofică veghează drumul reflexivităţii spre măsură şi acceptarea rezonabilă a diferenţei prin asumarea responsabilităţii şi recunoaşterea propriilor limite. Contracarând derapajele periculoase, amorale, ale „ştiinţei fără conştiinţă", pe acelea teziste şi manipulatorii ale ideologiei şi propagandei, sau ale fundamentalismului, *conştiinţa filozofică în calitate de comprehensiune în act* se manifestă „în lumina naturală a raţiunii", antrenând capacitatea de înţelegere şi interpretare, judecată şi discernământ.

Provocată de griji şi îngrijorări, nelinişti şi îndoieli provenite dinafara şi dinăuntrul ei, fiinţa umană se mobilizează, asumându-şi funcţia de îngrijire a sufletului prin credinţă şi raţiune. În această operă există diferite căi de cunoaştere şi raportare la lume: cunoaşterea obiectivă a realităţii prin achiziţii ştiinţifice, cunoaşterea subiectivă prin creaţie artistică şi experienţă estetică, cunoaşterea prin credinţă, revelaţie şi raportarea fiinţei umane la perfecţiunea divină. Prin ştiinţă cunoaştem cauzele şi efectele în lumina raţiunii şi, pe baza acestora, proiectăm şi construim tehnologiile ce ne asigură confortul şi binele material. Prin artă trăim experienţe estetice şi stări sufleteşti ce ne ajută la înţelegerea propriei noastre fiinţe şi a semenilor noştri. Prin cunoaştere şi trăire „în lumina supranaturală a credinţei", ne raportăm, ca fiinţe limitate, la Referenţialul divin, căci, spune Toma de Aquino, „a fost necesar pentru om, spre salvarea sa, să-i fie descoperite prin revelaţie divină cele ce transcend raţiunii umane (…) A fost necesar, deci, ca, pe lângă disciplinele filozofice, care sunt cercetate prin raţiune, să primească doctrina sfântă prin revelaţie"[8], căci, „nimic nu opreşte ca aceleaşi lucruri, despre care disciplinele filozofice tratează în măsura în care sunt cognoscibile prin lumina raţiunii naturale, altă ştiinţă să le trateze după felul cum sunt cunoscute prin lumina revelaţiei divine"[9]. Nici

[7] Lucian BLAGA, *Despre conştiinţa filosofică*, Editura Facla, 1974, 172-173.

[8] TOMA DE AQUINO, *Summa theologiae. Despre Dumnezeu*, Opere I, Partea I, Quaestio I, Capitolul 1, Editura Ştiinţifică, Bucureşti 1997, 40.

[9] TOMA DE AQUINO, *Summa theologiae. Despre Dumnezeu*, 41.

neutralitatea impersonală a ştiinţei în căutarea adevărului obiectiv, nici sensibilitatea trăirii estetice prin actul artistic şi nici credinţa religioasă şi revelaţia Persoanei absolute a lui Dumnezeu nu pot exclude însă *conştiinţa filozofică*, *actul comprehensiv al omului ca om*, interogaţiile şi problematizările acestuia asupra condiţiei intelectuale şi morale a omului, a meritelor şi limitelor reflecţiei filozofice. Respingând orgoliile scientismului, platitudinea lozincardă a propagandei şi ambiţiile fanatismului, *conştiinţa filozofică este un act comprehensiv de înţelegere şi recunoaştere a propriilor limite şi deschidere, totodată, spre alte orizonturi de cunoaştere şi acţiune, sub semnul înţelepciunii şi măsurii*.

Exigenţa conştiinţei filozofice ca act comprehensiv pare cu atât mai actuală astăzi, într-o lume aflată în „criza sensului" prin fărâmiţarea cunoaşterii, relativizarea valorilor şi teribila experienţă a răului. Confruntată cu ambiguităţile eclectismului, relativismul istoricismului, suficienţa scientismului, negativismul dizolvant al nihilismului, filozofia nu trebuie să se lase atrasă în situaţia riscantă de a abandona problema „naturii lucrurilor", a angajării morale şi a responsabilităţii, degradând raţiunea la funcţiile instrumentale şi lipsind-o, astfel, de dimensiunea sapienţială, de metafizica şi axiologia deschiderilor spre transcendenţă, sens, valoare. Tocmai de aceea, sensibilă la deschidere, diferenţă, dialog şi complementaritate, conştiinţa filozofică se manifestă ca *stare de veghe a conştiinţei de sine prin dialogul cu celălalt*, aşadar, ca act de comprehensiune.

2. Adevărul comprehensiv ca adevăr-recunoaştere

O idee importantă a studiului nostru este aceea că *între comprehensiune şi recunoaştere există o legătură profundă şi originară ce stă la baza configurării adevărurilor comprehensive*. Comprehensiunea presupune recunoaşterea, iar recunoaşterea, la rândul său, comprehensiunea. Dacă prin comprehensiune recunoaştem ceva sau pe cineva, iar prin recunoaştere realizăm comprehensiunea, atunci comprehensiunea şi recunoaşterea interacţionează organic. Nu întâmplător, această interpretare este conţinută în însăşi etimologia latină a termenului ce pune în evidenţă atât sensul propriu (a apuca, a cuprinde ceva), cât şi sensul figurat: a cuprinde cu sufletul şi mintea, a înţelege şi simţi împreună cu cineva[10].

În opinia noastră, cele două sensuri ale termenului de comprehensiune se regăsesc în cele două niveluri ale adevărului comprehensiv, respectiv ale adevărului prin recunoaştere: nivelul *extensional*, detectabil în recunoaş-

---

[10] Verbul din limba latină, *comprehendo, - dere, - di, - sum* (compus din *cum* şi *prehendo*), însemna „a apuca", „a lua", „a prinde", „a cuprinde", „a arăta", „a număra", dar şi „a înţelege", adică a cuprinde ceva cu sufletul şi cu mintea.

terea *informațional-cognitivă* ce se referă la cuprinderea cu puterea minții, implicit, la recunoaşterea neutră a elementelor, trăsăturilor, dimensiunilor caracteristice unui obiect, proces, entități, concept şi nivelul *intensional*, prezent în *recunoaşterea axiologică* şi *morală* ce vizează experiențe comune şi rezonanță afectivă.

Din perspectiva *informațional-cognitivă*, recunoaşterea nu are nici o conotație axiologică, juridică sau morală, ci doar una minimală, dar foarte importantă din punct de vedere cognitiv: transmiterea, receptarea şi creşterea numărului şi calității informațiilor şi a volumului de cunoştințe. Recunoaşterea informațională presupune intervenția memoriei prin care conştiința identifică obiectul unei reprezentări actuale cu un obiect anterior perceput. Este vorba despre o apropiere între percepție şi amintire, prin care are loc examinarea unei realități pentru a-i determina conținutul, trăsăturile, devenirea. Vorbim, în acest sens informațional şi neutru, despre recunoaşterea ca atare, fără conotații afective, a unei persoane sau a unor locuri, despre recunoaşterea traseului înaintea unei curse oficiale, despre acțiunea militară de recunoaştere a terenului, despre recunoaşterea unei cărți ca obiect sau a unui titlu, a unui text sau a unei melodii etc.

Există însă şi un nivel mai profund, *intensional*, comprehensiunea însemnând, în această situație, recunoaşterea a ceva sau a cuiva prin puterea de pătrundere a sensului şi de înțelegere a semnificațiilor spirituale şi sufleteşti ale acțiunii umane, co-trăire prin empatie, autodepăşirea şi autoobiectivarea propriului „eu”, transpunerea în situația celuilalt. Practicată la nivelul intensional al trăirii unor experiențe similare, comprehensiunea înseamnă recunoaşterea principiilor, normelor şi valorilor celuilalt. Aceasta înseamnă că, pe lângă recunoaşterea informațională şi comprehensiunea în plan cognitiv, există şi alte tipuri de recunoaştere – *axiologică, juridică, morală* –, în funcție de nivelul de profunzime şi de registrul de manifestare al comprehensiunii.

Astfel, în plan *axiologic*, recunoaşterea are în vedere evaluarea şi recunoaşterea valorii cuiva sau a ceva, din punct de vedere profesional, politic, economic, religios, artistic, sportiv etc. Aceasta înseamnă aprecierea şi validarea competențelor, abilităților şi performanțelor unei persoane sau grup în funcție de domeniul activității; prețuirea volumului şi calității informațiilor, demonstrațiilor sau stilului unui text, fie acesta, religios, ştiințific, literar, filozofic; valorizarea achizițiilor culturale şi a experienței politice, economice, religioase, artistice a diferitelor tipuri de societăți. Recunoaşterea axiologică depăşeşte recunoaşterea informațională, dar nu se confundă cu recunoaşterea morală. Putem recunoaşte sau aprecia pe cineva din punct de vedere profesional, politic, economic, artistic sau sportiv etc., fără a-l recunoaşte şi în plan moral. Viața a fost şi continuă să fie martora

activităţii unor persoane importante din punct de vedere profesional, politic, economic, artistic etc., dar departe de standardele *minimei moralia*. Gradele recunoaşterii axiologice variază în funcţie de valoarea operei sau activităţii în cauză, domeniu, coordonate spaţio-temporale etc. Se vorbeşte astfel despre recunoaştere la nivel local, naţional, regional, internaţional. Este ştiut că procesele de evaluare şi stabilire a ierarhiilor se numără printre cele mai complexe şi controversate activităţi umane, ele declanşând deseori un adevărat „turbion" al orgoliilor, invidiilor şi animozităţilor.

Din perspectivă *juridică*, recunoaşterea înseamnă oficializarea a ceva sau a cuiva, acceptarea cu statut de legalitate a unei persoane, grup politic, confesional-religios, sexual, etnic, generaţional etc., consfinţirea unei stări de fapt nerecunoscute legal până atunci. Recunoaşterea juridică a ceva sau a cuiva nu înseamnă automat recunoaşterea axiologică şi, cu atât mai puţin, recunoaşterea morală a acelui ceva sau cuiva. Dintre formele recunoaşterii, cea juridică pare a fi cea mai apropiată de tolerare. Cineva poate să nu agreeze comportamentele homosexuale, sau anumite modele culturale exotice, dar dacă acestea nu afectează libertatea şi securitatea celorlalţi, dacă nu prezintă un pericol social şi nu destabilizează un regim democratic, încep să fie acceptate şi legalizate ca atare în societăţile cu democraţie stabilă. Cineva poate să agreeze, în particular, doctrinele şi practicile unor partide şi grupări fundamentaliste, extremiste. Dincolo de caracterul discutabil, această opţiune personală este sancţionată ca atare, din punct de vedere juridic, în eventualitatea materializării sale politice. Caracterul criminal al activităţilor exclude partidele şi orientările extremiste din eşichierul politic legal recunoscut.

În ceea ce priveşte recunoaşterea religioasă a unei persoane sau grup din afara propriei religii, dar de factură nonfundamentalistă, aceasta presupune, în primul rând, recunoaşterea juridică. Desigur, poate fi vorba şi despre o recunoaştere axiologică şi morală în grade variate, chiar dacă nu aparţinem sau nu aderăm la respectiva religie. Cineva care nu recunoaşte adevărul doctrinar al unei religii sau confesiuni nu înseamnă că nu poate accepta recunoaşterea legală a acelei religii sau confesiuni, dacă acestea nu aduc atingere principiilor de drept şi practicilor democratice. Din punct de vedere legal, recunoaşterea religioasă a unui grup este oficializarea acelui grup, recunoaşterea juridică a organizării şi practicilor religioase ale respectivului grup.

În sens *moral*, recunoaşterea a ceva sau a cuiva înseamnă, de la caz la caz, acceptarea, consideraţia, admiraţia, respectul faţă de acel ceva sau cineva. Recunoaşterea morală semnifică, în fond, maximumul puterii comprehensive şi, implicit, realizarea condiţiei umane, împlinirea omului ca om. Recunoaşterea morală se centrează pe conştiinţa morală, aşadar pe

evaluarea etică şi valorile morale şi mai puţin sau deloc pe evaluarea calităţilor profesionale, politice, economice, sportive etc. Chiar cu preţul unor pierderi în planul recunoaşterii axiologice sau juridice, recunoaşterea morală rămâne semnul atingerii condiţiei umane. O înfrângere pe câmpul de luptă sau în vâltoarea competiţiilor profesionale, politice, artistice, sportive se poate converti într-o victorie morală, atunci când omul se ridică la nivelul condiţiei umane, când, plecând de la recunoaşterea limitelor şi propriilor greşeli, este capabil să recunoască superioritatea celuilalt. Lecţia recunoaşterii morale este una a discernământului şi corectitudinii, a maturizării spirituale şi autodepăşirii.

Bogăţia de sensuri a termenului „recunoaştere” poate fi pusă în valoare şi prin alte distincţii de planuri. Trecută prin filtrul diatezelor, recunoaşterea poate fi *reflexivă*, *activă*, *pasivă*. Vorbim, în primul rând, despre *recunoaşterea reflexivă*, deoarece, în contextul coagulării conştiinţei de sine şi al plămădirii personalităţii, un rol esenţial îl joacă momentul reflexiv al auto-cunoaşterii şi al justei *auto-recunoaşteri*. În procesul formării adevărurilor comprehensive, propria cunoaştere şi recunoaştere sunt validate şi prin cunoaşterea şi recunoaşterea celuilalt. În unele situaţii, chiar înainte de a recunoaşte ceva sau pe cineva, trebuie să ne auto-cunoaştem şi să fim capabili să ne recunoaştem cât mai bine calităţile şi limitele. De dorit este ca numai după rezolvarea cât mai corectă şi sinceră a momentului reflexiv al auto-recunoaşterii să se treacă la evaluarea celorlalţi. Recunoaşterea onestă a propriilor limite şi greşeli implică, totodată, curaj din partea persoanei în cauză şi încredere în judecata critică, discernământul şi înţelegerea celorlalţi.

Recunoaşterea presupune momentul activ – *a recunoaşte pe cineva sau ceva* – şi momentul pasiv: *a fi recunoscut de cineva*. În consecinţă, recunoaşterea poate fi *nonreciprocă* sau *reciprocă*. Este nonreciprocă atunci când are loc într-un singur sens, fie activ, fie pasiv. Recunoşti pe cineva, dar nu eşti, la rândul tău, recunoscut de acel cineva, sau eşti recunoscut de cineva, dar tu nu-l recunoşti. *A* îl recunoaşte, de pildă, pe *B* ca un bun profesionist, dar *B* nu recunoaşte calităţile profesionale ale lui *A*. În acest caz, se manifestă o recunoaştere univocă, unidirecţionată, nonreciprocă. Recunoaşterea este reciprocă, reunind momentul activ şi pe cel pasiv, atunci când este în dublu sens: recunoşti şi eşti, la rândul tău, recunoscut.

O altă distincţie cu consecinţe social-politice importante poate fi operată, din perspectiva numărului actorilor implicaţi, între *recunoaşterea inter-personală* şi cea *inter-grupală*, în diferite planuri: informaţional, axiologic, juridic, moral, religios. Marile probleme de ordin politic – de acceptare, proiecţie şi construcţie a unei culturi a recunoaşterii – le ridică grupurile minoritare în relaţiile lor cu majoritarii sau în relaţiile dintre ele, atunci

când apar probleme şi interese specifice de ordin profesional, cultural, confesional, sexual, generaţional etc. Trecerea de la planul inter-personal la cel inter-grupal pune recunoaşterea nu numai sub aspectul multiplicării şi complicării problemelor, dar şi sub acela al complexificării politice şi al implicaţiilor multiple pe care aceasta le presupune.

Pornind de la nivelurile extensional şi intensional al comprehensiunii şi adevărului comprehensiv, diferitele faţete ale recunoaşterii ne-au relevat bogăţia de sensuri şi nuanţe pe care le îmbracă recunoaşterea ca fapt şi proces psihosocial. Dar trăirea sinceră a recunoaşterii presupune, după cum spuneam, un anume tip uman. Omul real, conştient de propria-i failibilitate, capabil să-l recunoască pe celălalt, devine, prin aceasta, un purtător al adevărului comprehensiv. Cum ar arăta un asemenea tip uman? Cum am putea modela profilul acestui actor al adevărului comprehensiv şi al culturii recunoaşterii?

3. Omul failibil, ipostazele umanului şi adevărul comprehensiv

Modelul ipostazelor umanului este expresia unui adevăr comprehensiv ce s-a născut prin înţelegerea faptului că *omul trăieşte într-un câmp antropologic* ce funcţionează ca *matrice a naturii sale specifice*. Conceput ca o totalitate prin dinamica elementelor sale complementare şi concurente, câmpul antropologic reuneşte, conform cercetărilor interdisciplinare din ultimele decenii: *sistemul genetic* (cod genetic, genotip), *creierul* (epicentrul fenotipic), *sistemul socio-cultural* (sistem fenomenal-generativ), *ecosistemul* (nişă ecologică, mediu înconjurător)[11]. Ecosistemul controlează codul genetic, creierul şi societatea; sistemul genetic produce creierul, care condiţionează societatea şi dezvoltarea complexităţii culturale. La rândul său, sistemul socio-cultural actualizează competenţele şi aptitudinile creierului, modifică ecosistemul, influenţează selecţia şi evoluţia genetică. Aceasta înseamnă că, din punct de vedere ştiinţific, orice secvenţă comportamentală umană se manifestă într-un câmp antropologic ce prezintă câte o dimensiune genetică, cerebrală, socială, culturală, ecosistemică. Acest fapt semnifică, din punct de vedere filozofic, că omul este o *fiinţă multidimensională*, natura umană nefiind exclusiv genetică sau culturală. Multidimensional, circumstanţial, plastic şi creativ, omul poate fi considerat un *sistem genetico-cerebro-socio-cultural*, al cărui epicentru organic este creierul, adevărata „placă turnantă bio-culturală" prin care comunică organismul individual, sistemul genetic, mediul ecosistemic, sistemul socio-cultural. Centru integrator al câmpului antropologic, creierul lui *Homo sapiens* permite

---

[11] Edgar MORIN, *Paradigma pierdută: natura umană*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi 1999.

comunicarea dintre biologic şi cultural, conferind specificul naturii umane şi, implicit, deschiderea spre celelalte ipostaze ale umanului: condiția şi esența.

Interacțiune mereu schimbătoare a capacităților, condițiilor şi necesităților, natura umană este dinamică şi contradictorie. „Cheia naturii umane constă în varietate" – scria John W. Chapman. „Natura noastră este plastică şi maleabilă. Noi simbolizăm nişte artefacte culturale auto-modelate. Sau, mai degrabă, natura noastră este un amalgam de tendințe şi atribute permanent confruntate cu o varietate de circumstanțe şi sensuri"[12]. Instinctuali şi raționali, optimişti şi pesimişti, constructivi şi distructivi, ordonați şi dezordonați, eroici şi laşi, tragici şi comici, oamenii prezintă o uluitoare diversitate ce nu poate fi înțeleasă plecând de la un principiu simplu şi rigid de unitate, ci doar de la un ansamblu de principii generatoare ce acționează specific în contexte istorice diferite. Natura umană multidimensională face ca oamenii să fie mereu paradoxali şi imprevizibili ca urmare a clivajelor ce apar între substratul biologico-genetic, bogăția activității cerebrale şi a trăirilor psihice, pluralitatea socială şi diversitatea grupurilor de interese. Realitate dinamică exprimând esența naturală a ceea ce este omenesc, natura umană s-a modelat în cursul procesului de hominizare prin exigențele supraviețuirii şi selecției.

Plastică şi inovativă, inteligentă şi amorală, natura umană le permite oamenilor diverse forme de manifestare şi performanțe adaptative. Consecințele şi riscurile sociale ale acestei stări de fapt, indiferente în raport cu valorile morale şi de drept, dezvăluie limitele naturii umane. Mai mult, supunându-se legilor implacabile ale naturii, omul rămâne, tocmai prin natura sa, o ființă limitată şi dependentă. Conştiința dureroasă a finitudinii şi emoția în fața morții au produs însă în om „setea de nemurire", conştiința subiectivă fondată pe credința în valorile spirituale ale transcendenței şi transmortalității. „În fața morții" – atrag atenția documentele Conciliului ecumenic al II-lea din Vatican – „enigma condiției umane îşi atinge culmea (...) Sămânța veşniciei, pe care o poartă în sine, neputându-se reduce la materie, se răzvrăteşte împotriva morții"[13] şi, prin revelația divină, omul află că, fiind creat de Dumnezeu pentru un scop fericit, a fost înzestrat cu demnitatea conştiinței morale, al cărei temei rezidă în chemarea omului la comuniunea cu Dumnezeu cel veşnic.

Din cele spuse până acum rezultă că semnificația transcendentă a existenței umane nu poate fi înțeleasă exclusiv din perspectiva naturii umane.

---

[12] John W. Chapman, „Toward a General Theory of Nature and Dynamics", în J. Roland Pennock – John W. Chapman, *Human Nature in Politics*, Nomos XVII, New York University Press, New York 1977, 293.

[13] *GS* 18.

În aspiraţia spre spiritualitate, omul îşi asumă şi depăşeşte natura. De altfel, o dată cu apariţia „breşei antropologice”, omul a făcut primul pas spre disocierea destinului său spiritual de cel natural. Indiferentă, obiectivă şi implacabilă, natura umană nu putea pătrunde, *sua sponte*, în lumea valorilor etice, a libertăţii spirituale şi deciziilor personale. Numai aspirând spre starea de maximum axiologic şi altitudine spirituală a condiţiei umane, omul poate rezona cu transcendenţa. Sondând adâncul conştiinţei, omul descoperă „o lege pe care nu şi-o dă el însuşi, dar căreia trebuie să i se supună şi al cărei glas, chemându-l neîncetat să iubească şi să facă binele şi să evite răul, răsună la momentul potrivit în urechea inimii: «Fă aceasta, fugi de aceea!»”[14]. Numai printr-o „întâlnire interioară în experienţa spirituală”, omul devine mai bun, mai om, atingându-şi condiţia umană.

Imanent prin natura sa proteică, transcendent prin condiţia spirituală, omul se realizează ca „persoană în act” în viaţa socială. Esenţa umană se fenomenalizează în praxis. Problemele ce confruntă orice societate declanşează potenţialul naturii umane, reclamând, totodată, principiile şi valorile condiţiei umane. Întâlnirea naturii şi condiţiei umane se consumă în act, în marile sisteme de activitate socio-umană. Fiecare dintre aceste sisteme de activitate ce pun în valoare esenţa umană constituie, totodată, condiţii de existenţă pentru orice comunitate umană. Astfel, fiecare comunitate se menţine în viaţă şi se reproduce (sistemul biosocial), locuieşte şi îşi amenajează spaţiul, coabitând cu alte specii (sistemul ecosocial), comercializează bunurile pe care şi le produce (sistemul economic), creează şi asimilează valori culturale (sistemul cultural), comunică informaţii, imagini, simboluri, mediind între părţi şi mediatizând totodată (sistemul comunicaţional), reglementează grupurile de interese, raporturile sociale şi direcţionează acţiunile colective pe baza deţinerii puterii (sistemul politic). Observăm că fiecare dintre condiţiile de existenţă ale unei societăţi umane este cadrul apariţiei sistemului social corespunzător. Fiecare dintre aceste sisteme îndeplineşte funcţii specifice prin mijloace proprii, dar şi prin interacţiunea cu celelalte sisteme. Deşi autonome, sistemele sociale nu sunt „entităţi independente”, „esenţe” sau „substanţe metafizice”, ci ansambluri de activităţi în interacţiune în totalitatea concretă a unei societăţi globale. Autonome şi interdependente totodată, sistemele sociale multistabile constituie împreună societatea globală ce se manifestă ca „integron” (François Jacob), complex posedând proprietatea de multifinalitate[15]. În acest context social

---

[14] *GS* 16

[15] Anton CARPINSCHI, „Inovaţia socială şi puterea politică – fundamente pentru o paradigmă anti-utopică”, studiu introductiv la volumul: Jean-William LAPIERRE, *Viaţă fără stat?*, Institutul European, Iaşi 1997; de acelaşi autor, studiul: „Paradigma complexităţii şi sistemul acţiunii concrete”, în Adrian-Paul ILIESCU, ed., *Mentalităţi şi instituţii. Carenţe*

(social-global, societal), esenţa umană apare ca rezultanta efectivă a naturii şi condiţiei umane.

Natura, condiţia şi esenţa în dinamica lor modelează profilul omului failibil ca „persoană în act”. Dar numai în calitate de actor al adevărului comprehensiv ca adevăr-recunoaştere, omul failibil este capabil să-şi recunoască propriile limite şi să recunoască valoarea celuilalt, aspirând, totodată, spre o cultură a recunoaşterii. Lung şi anevoios, drumul de la recunoaştere la cultura recunoaşterii trece prin comprehensiunea şi adevărul de care este capabil omul failibil.

4. Comprehensiune şi adevăr: spre o cultură a recunoaşterii

Prin coroborarea sensurilor termenului de recunoaştere, am putea identifica două forme majore ale procesului recunoaşterii: una *limitată* sau *parţială* şi cealaltă *globală* sau *multidimensională*. Atunci când vorbim despre recunoaşterea limitată sau parţială, avem în vedere recunoaşterea nonreciprocă, interpersonală, informaţională, eventual, axiologică şi / sau juridică. Limitată la anumite sensuri şi planuri, incompletă şi fragilă, recunoaşterea parţială este încă departe de o adevărată cultură a recunoaşterii. În opinia noastră, drumul spre cultura recunoaşterii marchează *procesul de trecere spre recunoaşterea reciprocă, intergrupală în plan informaţional, axiologic, juridic, religios şi, mai ales, moral*. Recunoaşterea ce atinge la nivelul unei comunităţi stadiul de cultură a recunoaşterii presupune un proces sistematic, de durată, cu urcuşuri şi coborâşuri, în care comprehensiunea nu mai joacă doar un rol cognitiv-informaţional, ci şi unul moral şi practic.

Cultură a unei umanităţi maturizate, cultura recunoaşterii adjudecă diversitatea planurilor şi sensurilor culturii – filozofic, sociologic, antropologic –, topindu-le într-un concept de sinteză. Astfel, ea reuşeşte să cuprindă cvasitotalitatea elaboratelor colectivităţilor omeneşti prin care are loc transformarea conştientă a mediului natural şi social, implicit, dezvoltarea omului ca fiinţă umană. Modalitate colectivă de a gândi şi simţi, cod vital al umanităţii, cultura devine o cultură a recunoaşterii atunci când, prin „jocul” elementelor sale componente – simboluri, rituri, limbaj, norme, tradiţii, moravuri, valori –, poate comunica la nivel interpersonal şi intergrupal în medii sociale, etnice, confesionale, profesionale, generaţionale diferite. Cultura recunoaşterii este, în fond, *sistemul de punere-în-formă a diferitelor expresii de viaţă, corelarea necesară a unor conţinuturi existenţiale dinamice şi adesea contradictorii*. În acest context, trebuie menţionat rolul

---

de mentalitate şi înapoiere instituţională în România, Editura Ars Docendi, Universitatea Bucureşti 2002, 319-338.

constructiv al criticii în proiectarea şi făurirea unei culturi a recunoaşterii. Recunoaşterea autentică, interpersonală sau intergrupală, axiologică, juridică, morală presupune judecata şi evaluarea critică din perspectiva activării permanente a discernământului. Am putea spune că cine nu este luat în colimatorul judecăţii critice în plan profesional, politic, artistic etc., nu este recunoscut.

Cultura recunoaşterii este un adevărat concept multidimensional şi sintetizator al culturii. Realitate interioară marcând „drumul sufletului spre sine însuşi”[16], implicit, „procesul autoeliberării progresive a omului”[17] şi construirii prin limbaj, artă, religie, ştiinţă a propriului univers, cultura recunoaşterii se raportează, în mod necesar, la natură, societate şi devenirea umană. Aceasta îi dă conceptului *filozofic* de cultură a recunoaşterii un sens emancipator. Dintr-o perspectivă *comportamentistă*, cultura recunoaşterii poate fi văzută ca o „configuraţie a comportamentelor învăţate şi a rezultatelor”[18] acestora împărtăşite şi transmise către membrii unei societăţi. În accepţiune *sociologică*, cultura desemnează „valorile, normele şi bunurile materiale caracteristice unui anumit grup”[19]. Cu alte cuvinte, societatea, prin ansamblul elaboratelor sale, este mediul propice unei culturi a recunoaşterii. Având ca actor omul failibil şi creativ, cultura recunoaşterii este un întreg ce cuprinde limbajul, arta, obiceiurile şi moravurile, diferitele cunoştinţe, mentalităţile, credinţele religioase, principiile de drept dobândite de om într-un cadru social. În ceea ce priveşte originea elaboratelor culturale, adoptăm punctul de vedere *culturologic* iniţiat de Alfred L. Kroeber şi Clyde Kluckholm[20], conform cărora cultura, implicit cultura recunoaşterii, nu este doar comportament, ci şi o realitate nesubstanţială, supraorganică, simbolică, creatoare de structuri, semnificaţii şi modele pentru gândire şi acţiune.

Folosirea concomitentă în planuri diferite – propriu-figurat, subiectiv-obiectiv –, sau din perspective ştiinţifice complementare – sociologică, psihologică, etnologică, antropologică, istorică, politologică etc. –, face din conceptul multidimensional de cultură a recunoaşterii, unul de sinteză. De altfel, într-o încercare de sistematizare, Raymond Williams distingea trei mari direcţii: 1) procesul general al dezvoltării intelectuale, spirituale şi

[16] Georg SIMMEL, „Despre filosofia culturii”, în *Cultura filosofică. Despre aventură, sexe şi criza modernului*, Humanitas, Bucureşti 1998, 209.

[17] Ernst CASSIRER, *Eseu despre om. O introducere în filosofia culturii umane*, Humanitas, Bucureşti 1994, 314.

[18] Ralph LINTON, *Fundamentul cultural al personalităţii*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti 1968, 72.

[19] Anthony GIDDENS, *Sociologie*, All, 2001, 624.

[20] A. L. KROEBER – C. KLUCKHOLM, *Culture, A Critical Review of Concepts and Definitions*, Vintage Books, Random House, New York 1963.

estetice; 2) modul particular de viață al unui popor, epoci, grup sau umanități, în general; 3) operele şi practicile activității intelectuale şi, în special, artistice filtrate în timp[21]. Observăm întrepătrunderea planurilor şi sensurilor pe care le vom denumi: *psiho-educațional*, *etno-sociologic*, *istorico-axiologic*. Procesul psiho-educațional dă măsura instruirii şi socializării individului, planul etno-sociologic surprinde legăturile indestructibile dintre cultură şi grupul social, iar cel istorico-axiologic, cultura ca sinteză a valorilor şi factor istoric. Desluşim aici articulațiile logico-istorice ale unei culturi a recunoaşterii ce se constituie în spațiul-timp al devenirii pluralismului social şi al maturizării colectivităților multiculturale. Cultura recunoaşterii apare, astfel, ca *o sinteză culturală a unei umanități maturizate*[22]. Când vorbim despre o sinteză culturală, avem în vedere forța şi vocația sintetizatoare a culturii şi, în particular, capacitatea de conciliere, reconciliere şi sinteză a culturii recunoaşterii într-o comunitate experimentată şi înțeleptită a oamenilor failibili.

---

[21] Raymond WILLIAMS, *Keywords. A Vocabulary of Culture and Society*, Fontana Press, An Imprint of Harper Collins Publisher, 1988.

[22] Anton CARPINSCHI, „Cultură”, în Bogdan S. PÎRVU, ed., *Dicționar de genetică literară*, Institutul European, Iaşi 2005.